

8-Мавзу: Қишлоқ хўжалигининг тармоқларида хизмат кўрсатиш ва таъминот йўналишидаги инфратузилма фаолиятини ривожлантириш

Режа

1. Қишлоқ хўжалигининг тармоқларида ижтимоий инфратузилманинг моҳияти, таркиби
2. Қишлоқ хўжалигининг тармоқлари ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати
3. Қишлоқ хўжалигининг тармоқлари ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

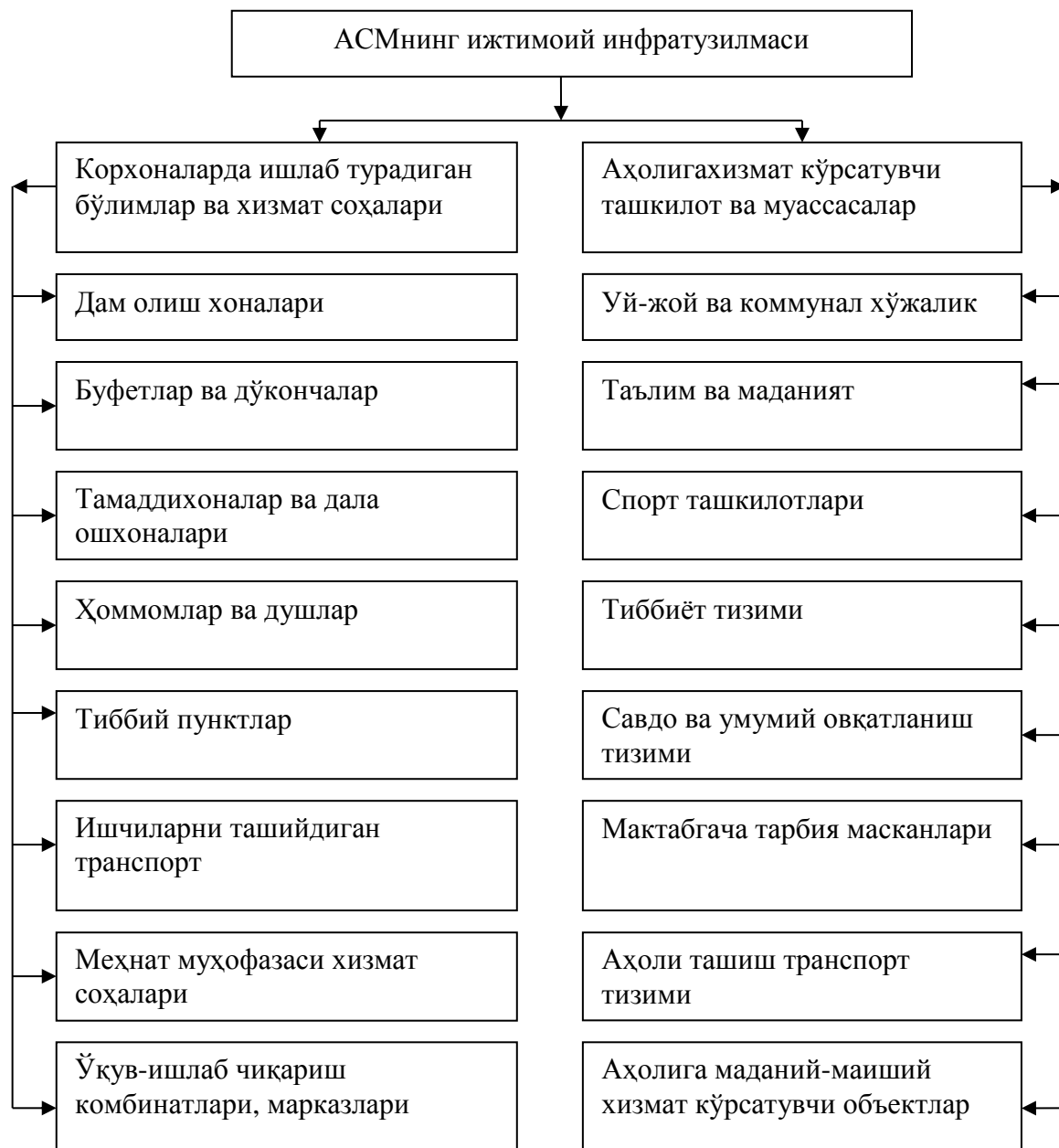
Таянч иборалар

Инфратузилма, ижтимоий инфратузилмаси, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ишлаб чиқариш имкониятлари, агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутаносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсифлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик.

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси жуда кенг таркибга эга. Бугунги кунда инсон ҳаётини енгиллаштиришга, унинг вақтини тежашга ижтимоий инфратузилманинг таъсири катта. Инфратузилма аҳолини иш билан таъминлашда ҳам нисбатан жуда катта имкониятларга эга. Ижтимоий инфратузилма ҳалқнинг турмуш даражасини кескин оширадиган соҳалардан биридир. Агросаноат мажмуасини ривожланишини ижтимоий инфратузилмасиз тасаввур этиш қийин. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасига қуйдаги соҳалар киради:

- аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизими;
- йўловчи ташиш тизими;
- алоқа хизмати;
- уй – жой хўжалиги;
- мактабгача таълим тизими;
- таълим тизими;
- соғлиқни сақлаш тизими;
- аҳолини табиий газ, ичимлик суви ва электр энергияси билан таъминлаш тизимлари;
- спорт-соғломлаштириш тизими;
- коммунал хизматлар;
- маданий –маиший хизматлар тизими ва бошқалар.

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси жуда мураккаб таркибга эга. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси маълум мақсадларга йўналтирилган бўлиб, ҳудудий жойлашуви, ишлаб чиқаришда иштирок этиш хусусиятларига кўра таснифланади. Ижтимоий инфратузилмани хизмат кўрсатиш объектларига кўра икки гуруҳга бўлиш мақсадга мувофиқ. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини қуйидагича ифодалаш мумкин. (5-чизма)

5- чизма. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси ўз моҳиятига кўра, инсонларнинг турмушини енгиллаштирадиган соҳадир. Уларнинг асосий мақсади – инсонни жисмоний ва маънавий қобилиятларини, кучиларини қайта тиклаш ва уларнинг янада ривожланишини таъминлашга хизмат кўрсатишдир.

Мамлакатимизда, унинг ҳудудларида агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ривожланиш даражаси турлича. Йирик шаҳарлар ва йирик транспорт узелларига яқин жойлашган ҳудудларда агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси нисбатан яхши ривожланган. Бозор иқтисодиёти талабидан келиб чиқиб, янгидан янги ижтимоий инфратузилма хизмат турлари вужудга келмоқда. Айрим турлар эса йўқолиб бормоқда. Бу, умуман олганда, тўғри қонуниятдир.

2.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати

Мамлакат агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси катта иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга эга. Чунки ижтимоий инфратузилмасисиз агросаноат мажмуаси мўътадил фаолият юритиши мумкин эмас. Ижтимоий инфратузилмаси агросаноат мажмуасида ишлаб чиқаришнинг узлуксиз ташкил этилишига, унинг барқарор ишлаши учун шароит яратади. Агарда ҳар бир корхона барча иш ва хизматларини ўзи бажаришга ҳаракат қилса, бу жуда қимматга тушади. Кўп ҳолатларда буни амалга ошириш мумкин ҳам эмас. Бу иш ва хизмат турларини бир хўжалик бажариши учун қанчадан қанча мутахассис, транспорт, техникалар ва бошқа ресурслар керак. Бу хизматларни ташкил этиш учун хўжаликда мутахассислар, молиявий ресурслар етарли эмас. Чунки айрим хизмат турлари таъминоти бир хўжалик учун эмас, балки юзлаб, минглаб ташкилотларга хизмат кўрсатади. Масалан, электр билан таъминлаш ва ҳ.к. Уларни ҳар бир хўжалик ўзи аҳолида ташкил эта олмайди. Шу сабабли ҳам бу иш ва хизмат турлари аҳолида мустақил тизимларни ташкил этади.

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси иқтисодиётда катта ўринни эгаллайди. энг аввало, бу иш ва хизматлар ишлаб чиқаришнинг ривожланишга олиб келади. Иқтисодиёт ривожланган сари эса, инфратузилма хизматларига талаб ортади. Натижада, ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги ошади. Меҳнатга лаёқатли аҳолининг катта қисми инфратузилмага ишга жойлашади. Иқтисодиёти ривожланган давлатларда жами ишлаётганларнинг 60-70 фоизи хизмат кўрсатиш тизимида ишлайди. Бизда эса бу кўрсаткич 14 фоиздан камроқ. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналари ўзига хос бўлмаган кўпгина хизмат турларини ўзлари бажарадилар. Шу боис ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги кутулган даражада ижобий эмас.

Инфратузилма қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини интенсив ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатади, қишлоқ хўжалиги тармоқларини аста-секин айрим хизмат кўрсатиш функцияларидан озод қилади. Бу хизматлар ихтисослашган инфратузилма корхона ва ташкилотлари томонидан бажарилади. Албатта, бу иқтисодий самарадорликнинг ошишига олиб келади. Қишлоқ хўжалиги ҳам асосан ишлаб чиқариш жараёни билан шуғулланади. Натижада барча ишларнинг ўз агротехник муддатларида сифатли бажарилиши таъминланади. Лекин ҳозирда инфратузилма бажариши керак бўлган жуда кўплаб иш ва хизматлар қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан бажарилмоқда. Бу, ўз навбатида,

айрим ишларнинг сифациз ва катта харажатлар эвазига бажарилишига олиб келмоқда. Иккинчи томондан, мавжуд инфратузилма ҳам самарали ва сифатли фаолият кўрсатади. Шулардан бири кўрсатилаётган хизматлар базорида рақобат муҳитининг пастлиги, кўпгина ҳолларда умуман йўқлиги, хизматлар сифатининг жуда пастлигидир. Шу сабабли бу борада ҳам қилинадиган ишлар жуда кўп.

Республикада агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси маълум даражада ривожланган. Айниқса бу масалаларга мустақиллик йилларида катта эътибор берилди. Натижада аҳолининг ичимлик суви билан таъминланиш даражаси 83 фоиз, табиий газ билан таъминланиш даражаси 81 фоизга етди. Бу йўналишдаги ишлар давлатнинг қаттиқ назорати остида ривожлантирилмоқда.

Ривожланган давлатларда бозор иқтисодиётининг даражаси фақат ишлаб чиқариш соҳаларининг ривожланиш кўрсаткичлари билан эмас, балки айтилган вақтда халқнинг хизмат турларидан қай даражада фойдаланаётганлиги билан ҳам баҳоланади. Чунки аҳолининг турмуш даражасини ифодаловчи асосий кўрсаткичлардан бири хизматлар кўрсатиш даражасидир.

Ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш билан боғлиқ муаммонинг ечишига салбий таъсир кўрсатадиган омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- бу соҳа меҳнати унумсиз деб қаралиб, моддий ишлаб чиқаришга соҳасига кўпроқ эътибор бериш сиёсати;
- аҳоли жон бошига тўғри келадиган жами миллий маҳсулот ҳажмининг юқори эмаслиги. Агар ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич 30-40 минг АҚШ долларни ташкил этса, Республикада 90-йилларнинг бошига келиб, 1,5 минг сўмни ташкил этган, 2005 йилга келиб 381,8 минг сўмни ташкил этди;
- меҳнат тақсимодининг маълум ҳудуд манфаатларининг устунлиги асосида ташкил этилганлиги;
- аҳолининг реал даромади талабнинг пастлигини таъминлайди;
- давлатнинг иқтисодий монополистик ҳукмронлиги бу соҳанинг тараққиётига салбий таъсир кўрсатиши мумкин;

Шу сабабли Ўзбекистон Республикаси президенти, ҳукумати ушбу салбий омилларнинг таъсирини кескин камайитириш ва иқтисодий ривожланиш жараёнида уларни бутунлай ижобий ечиш сиёсатини олиб бормоқда.

Республика аҳолисининг уй-жой фонди билан таъминланиш даражаси йилдан йилга яхшиланиб бормоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси аҳолиси уй-жой фонди билан яхши таъминланган мамлакатлар қаторига киради. Биргина 2005 йилда аҳолининг уй-жой фонди 6,0 млн. кв.м га кўпайди ва 2006 йилнинг 1 январ ҳолатига 379,6 млн.кв.м.ни ташкил этди. Республика аҳолисининг уй-жой фонди билан таъминланиш даражаси аҳоли жон бошига ўртача 14,5 кв.м.ни ташкил этди. Қишлоқ жойларда бу кўрсаткич 14,2 кв.м.ни ташкил этмоқда. Аҳолининг уй-жой билан таъминланиш даражаси тиббиёт ташкилотлари белгилаган меъёр даражасида. Бу ҳолат

аҳолининг меҳнатдан кейин ўз кучларини тез ва сифатли тиклашига замин ҳисобланади.

Республикада аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш тизими ҳам жадал ривожланиб бормоқда. 2005 йилда аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш 2004 йилга нисбатан 15 фоизга ўсди. 2005 йилда аҳолига жами бўлиб 1609,7 млрд. сўмлик пуллик хизмат кўрсатилди. Аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш тизими бозор талабларига табора яхши мослашиб бормоқда. Унинг таркибида нодавлат секторнинг улуши ўсиб бормоқда. 2004 йилда аҳолига жами кўрсатилган пуллик хизматларнинг 28,3 фоизи давлат мулкига асосланган пуллик хизмат кўрсатиш корхоналари томонидан, 71,7 фоизи нодавлат сектор корхоналари томонидан кўрсатилди. 2005 йилда аҳолига кўрсатилган жами пуллик хизматларнинг 74,3 фоизи нодавлат ва 25,7 фоизи давлат мулкига асосланган корхоналар томонидан кўрсатилди. 2005 йилда аҳоли жон бошига пуллик хизмат кўрсатиш ўртача 61,3 минг сўмни ташкил этди ва бу 2004 йилдаги кўрсаткичдан 13,6 фоизга кўп бўлди.

Олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар натижасида аҳолининг турмуш даражаси ўсиб бориши кузатилмоқда. 2005 йилда 2004 йилга нисбатан аҳолининг номинал пул даромадлари 29,7 фоизга ўсди ва 9989,8 млрд. сўмни ташкил этди. Аҳолининг реал пул даромадлари 2005 йилда 2004 йилдагига нисбатан 22 фоизга ўсди. Аҳоли пул даромадларининг шаклланишида иш ҳақидан ташқари манбаларнинг ўрни катта бўлмоқда. Масалан, 2005 йилда аҳолининг жами пул даромадлари ва харажатлари таркибида иш ҳақи 29,4 фоизни, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотишдан олган даромадлар 26,0 фоизни, ижтимоий трансфертлар 14,6 фоизни, ишбилармонлик ва мулкдан олинadиган даромадлар 30 фоизни ташкил этган. Бу жараённинг ижобий томони аҳоли пул даромадларининг учдан бир қисми хусусий мулклардан фойдаланиш ва тадбиркорлик фаолиятидан олинаётганлигидадир.

3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси бозор иқтисодиёти талаблари асосида объектив равишда доимо ривожланиб боради. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг зарурати қишлоқ жойларда янгидан-янги хизмат турларини вужудга келишини рағбатлантиради ва аксинча.

Аҳолининг иш билан таъминланиш даражасини мақсадида ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш лозим. Бу борада кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Аҳоли пунктларнинг асосий қисми газ, ичимлик суви билан таъминланмоқда, деярли барчасида қишлоқ амбулаториялари ташкил этилди. Бу эса, янги иш ўринларини пайдо этмоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини (тери, жун, қуруқ мевалар ва ҳ.к.) тайёрлайдиган хусусий тадбиркорлар гуруҳи шаклланимоқда.

Аҳолининг маҳсулот ва хизматларни харид қилиш қувватини ошириш ижтимоий инфратузилма ривожланишини таъминловчи энг асосий омиллардан биридир. Бу борада катта ишлар қилиниши лозим. Бу муаммо

ижобий ҳал этилмагунча ижтимоий инфратузилма ҳам мўътадил ривожланмайди. Албатта, аҳолининг харид қобилиятини ошириш ишлаб чиқаришни ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, янгидан – янги ишлаб чиқариш корхоналарини қуриш каби иқтисодий аҳамияти катта фалолиятлар асосида олиб борлиши кераклигини унитмаслик лозим. Малакатда иқтисодиётнинг юксалиши даражасини ҳисобга олган ҳолда аҳолининг харид қобилиятини ўстириш талаб қилинади. Акс ҳолда инфляция даражаси кескин ошиши ва жуда катта салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Демак, агросаноат мажмуаси ишлаб чиқаришининг самардорлигини ошириш, умуман, мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш ижтимоий инфратузилманинг ривожланишига олиб келади. Инфратузилманинг ривожини кўп жиҳатидан у давлат томонидан қўллаб – қувватланишига боғлиқ. Чунки ижтимоий инфратузилманинг шундай йўналишлари мавжудки, уларни бирорта ишбилармон ўз фаолият турига айлантира олмайди. Масалан, қишлоқ жойларидаги асосий кўчаларни кечаси ёритадиган чироқлар, аҳоли дам оладиган парк (боғлар), ўт ўчирувчилар ташкилотини юритиш харажатлари кабилар ишбилармон фаолияти бўйича ҳеч қачон ўзини оқламайди. Шундай экан, бу харажатларни давлат томонидан қоплаш зарурияти бор. Ҳамма фойдаланадиган бу турдаги ижтимоий харажатларга давлат томонидан қилинадиган сарфлар миқдори ҳам ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг бир йўналишидир.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг муҳим бир соҳаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси ҳисобланади. Инфратузилма – ишлаб чиқаришнинг нормал ишлаши учун зарур бўлган барча хизматларни кўрсатувчи ва бевосита ишлаб чиқариш жараёни давомида узвий иштирок этувчи тармоқ ва хизматлар йиғиндисидир. Инфратузилманинг асосий қисми ижтимоий инфратузилмадан ташкил топади. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасига транспорт (аҳолини ташиш билан шуғулланувчи), йўллар, соғлиқни сақлаш ва аҳолининг соғлигини тиклашга хизмат қилувчи тизимлар, болалар ва мутахассисларга таълим берувчи соҳалар, уй – жой, ичимлик сув, газ билан таъминлаш тизими ва бошқалар киради. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси агросаноат мажмуаси барча тармоқларининг нормал ишлаши учун зарур шароит туғдиради, уларда ишлаётганларга хизмат кўрсатади. Уларнинг ривожланганлик даражаси жуда кўплаб ижтимоий муаммоларни ечади. Натижада, агросаноат мажмуасида меҳнатнинг сифати ва унумдорлиги ошади. Бу эса катта самардорликка олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси нисбатан яхши ривожланган. Шу билан бирга муайян камчиликлар ҳам мавжуд. Улардан энг асосийлари ижтимоий инфратузилмасининг бозор муносабатларига тўлиқ жавоб берадиган янгидан-янги айрим турлари мавжуд эмаслигидир. Қолаверса, мавжуд

ижтимоий инфратузилманинг хизмат сифати, маданияти ҳали унчалик баланд эмас. Бу муаммолар агросаноат мажмуасининг натижавий кўрсаткичларига салбий таъсир этади.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий вазифалардан ҳисобланади.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. “Агросаноат мажмуасининг инфратузилмаси” тушунчаси.
2. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти.
4. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг иқтисодийдаги ўрни ва аҳамияти.
5. Соҳанинг асосий мақсад ва вазифалари.
6. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини мутаносиб ривожлантириш зарурати.
7. Қишлоқ хўжалиги аҳолисига хизмат кўрсатувчи соҳаларнинг ҳозирги ҳолати.
8. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш ижтимоий инфратузилмаси таркиби ва бу тузилма ривожланишининг ҳозирги ҳолати.
9. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш ижтимоий инфратузилмасини янада ривожлантириш йўналишлари.
10. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ташкил этишнинг ўзга хос хусусиятлари.